

MIESTO BAIMĖS TERITORINĖ RAIŠKA: UŽDARŲ GYVENVIEČIŲ SKLAIDA LIETUVOJE

Simona Balčaitė

*Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo instituto Sociologijos katedra,
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
El. paštas: s.balcaite@gmail.com*

DOI: <https://doi.org/10.5200/GM.2020.3>

Balčaitė S. TERRITORIAL EXPRESSION OF URBAN FEAR: THE SPREAD OF GATED COMMUNITIES IN LITHUANIA. *Geografijos metraštis*, 53, 2020.

Abstract. This article presents the analysis of the spread of gated communities in Lithuania considering the theoretical basis and the impact of 'culture of fear'. The 'urban fear' is considered as a complex of anxieties that involves fear of changes, instability and disorder as well as non-acceptance of differences, diversity and the 'others'. Those fears and the need for social control create the model of gated living, in which not only gated communities but also gated mentality plays an important role. Thus gated communities appear to be both the consequence and the reason of mental 'gatedness' as well as unsustainable development of modern cities, in which the demand for gating is produced by fear-creating media and real estate developers.

The study was made in suburban areas of three main Lithuanian cities, identifying gated communities and other fenced (but not guarded) neighbourhoods and housing developments. The features of their physical enclosure, security measures and community building were recorded. A total of 129 suburban gated communities and nearly 390 other fenced neighbourhoods were identified. The analysis of gated communities' spread revealed changes not only in the amount and territorial distribution but also in 'gatedness' of gated communities in Lithuania.

References 32. Figs 2. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: gated communities, fenced neighbourhoods, suburban areas, urban fear.

Įvadas

Uždarų gyvenviečių fenomenas, Lietuvoje atsiradęs palyginti vėlai – tik prieš du dešimtmečius, kai 2000 m. pradėta statyti pirmoji uždara Bendorėlių gyvenvietė Vilniaus priemiestyje, sparčiai plinta didžiųjų Lietuvos miestų priemiesčiuose, tapdamas įprastine priemiestinės gyvenvietės forma; kartu auga ir uždarų gyvenviečių reikšmė. Uždaromis gyvenvietėmis šiame ir ankstesniuose tyrimuose Lietuvoje laikomi gyvenamieji kvartalai ir gyvenvietės, pasižyminčios bendra aptverta ir patekima ribojančia teritorija, kuri yra nuolatos saugoma ir stebima. Mokslinėje literatūroje tokios gyvenvietės laikomos tvarios miestų plėtros prieštara, intensyvios miestų suburbanizacijos rezultatu, visuomenės socialinės segregacijos ir priežastimi, ir pasekme. Priežasčių ir motyvų, skatinančių gyventojus rinktis būtent šį gyvenvietės tipą, yra įvairių; Lietuvoje vyrauja gamtos artumo, privatumo, saugios aplinkos ir panašaus statuso žmonių kaimynystės poreikis, taip pat ekonominės naudos (investicijos į nekilnojamąjį turtą) motyvai (Krupickaitė ir kt., 2014; Pociūtė, Krupickaitė, 2008). Teorinėje literatūroje taip pat vyrauja keletas skirtingų uždarų gyvenviečių kūrimąsi aiškinančių teorinių prielaidų, iš kurių dažniausiai analizuojama pasiūlos ir paklausos prieštara, uždarų gy-

gyvenviečių kaip „klubinių gėrybių“ ekonominio efektyvumo teorijos; tyrimuose taikomos Anthonio Giddenso struktūracijos teorijos priegios, sociologinė galios pasiskirstymo mieste, remiantis Micheliu Foucault, idėja ir kt. Ypatingas dėmesys uždarų gyvenviečių tyrimuose skiriamas ir miesto baimės diskursui: įvairių pasaulio regionų uždarų gyvenviečių tyrėjai (Belk, 2017; Durington, 2009; Manzi, Smith-Bowers, 2005; Low, 2001, 2003; Wu, 2005 ir kt.) jas mato kaip *baimės kultūros* fenomeno arba *miesto baimės*, valdančios visuomenę, rezultata – įvairių miesto aplinkoje tvyrančių baimių ir socialinės aplinkos kontrolės poreikio išraišką. Vertindami realias ir įsivaizduojamas rizikas ir siekdami eliminuoti baimę, gyventojai modifikuoja ir pritaiko savo gyvenamąją aplinką, kurdami tai, ką Tunde Agbola (1997, cit. iš Lemanski, 2004) vadina „baimės architektūra“, Setha Low (2005) – „baimės kraštovaizdžiu“, Edwardas Blakely ir Mary Gail Snyder (1997) – „baimės anklavais“. Remiantis šiomis įžvalgomis, straipsnyje Lietuvos uždarų gyvenviečių plėtra analizuojama būtent baimės kultūros veiksnio kontekste, nevertinant kitų teorinių priegių.

Straipsnio tikslas – atskleisti uždarų gyvenviečių paplitimo mastą, tendencijas ir teritorinius aspektus Lietuvoje. Oficiali uždarų gyvenviečių apskaita Lietuvoje neegzistuoja, turimi duomenys yra fragmentiški, o vykstant nuolatinei didžiųjų miestų plėtrai – sparčiai senstantys. Ankstesnių tyrimų Lietuvoje metu (Pociūtė, Krupickaitė, 2008; Krupickaitė ir kt., 2010; Pociūtė-Sereikienė, Krupickaitė, 2016) uždaros gyvenvietės buvo registruojamos, tačiau nebuvo nustatytas tikslus jų skaičius (daugiausia dėmesio skirta Vilniaus regionui). Yra žinoma apie pavienių uždarų gyvenviečių kūrimąsi ar planavimą Šiaulių ir Panevėžio miestų ir rajonų savivaldybėse, Mažeikių rajono savivaldybėje, Elektrėnų savivaldybėje, tačiau šis tyrimas orientuotas į intensyvios jų plėtros arealus – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčius.

Pirmoje straipsnio dalyje pateikiamos uždarų gyvenviečių kūrimosi teorinės prielaidos miesto baimės perspektyvoje. Tyrimo metodikos dalis skirta uždarų gyvenviečių identifikavimo kriterijų analizei ir duomenų rinkimo eigai bei duomenų bazės sudarymui aprašyti. Rezultatai pateikiami dviejuose skyriuose: atskleidžiamos uždarų gyvenviečių plitimo chronologinės tendencijos 2000–2020 m. laikotarpiu ir erdvinė teritorinė baimės anklavų tinklo struktūra.

Uždaros gyvenvietės kaip atsakas į miesto baimę: ko ir kodėl bijome?

Uždarų gyvenviečių tyrimų (Blakely, Snyder, 1998; Lemanski, 2006; Low, 2003; Vilalta, 2011; Wu, 2005 ir kt.) įvairiuose regionuose duomenys rodo, kad baimė ir saugumo jausmo siekis yra vieni pagrindinių žmonių pasirinkimo gyventi uždaroje gyvenvietėje motyvų. Baimė visuomet turėjo įtakos urbanistinių formų plėtrai, miesto planavimui, apgyvendinimo struktūrai ir erdviniam piliečių pasiskirstymui. Tačiau jeigu istoriškai miestai būdavo fortifikuojami siekiant svetimųjų atbaidymu minimizuoti baimę, tai modernūs miestai vystosi kaip atsakas į baimę tų grėsmių, kurios jau yra viduje (Lemanski, 2004; Vilalta, 2011).

Uždarų gyvenviečių gyventojų apklausų duomenys rodo, kad baimė ir nesaugumo jausmas dažnai įvardijami kaip *nusikaltimų baimė* (Lemanski, 2006; Low, 2003), nors ir tui mažai sąsajų su faktiniu nusikalstamumu. Nepaisant to, kad nusikalstamumo lygis pastaraisiais dešimtmečiais mažėja, jo baimė auga ir plinta labiau negu pats nusikalstamumas, o gyventojų sąmonėje suvokiamas saugumas egzistuoja nepriklausomai nuo faktinio nusikalstamumo lygio (Low, 2003). Objektyviai gana saugioje aplinkoje žmonės gali jaustis nesaugūs, ir atvirščiai (Babachinaitė, 2006). Nusikaltimų baimė apibrėžiama kaip „kriminalinės viktimizacijos grėsmės sukelta racionali arba iracionali baimės arba nerimo būseną“ (Dobry-

nina, 2008). Būtent racionalumo ir iracionalumo lygmenimis galima paaiškinti dvejopą baimės prigimtį; pažintinės baimės (rizikos suvokimas) ir emocinės baimės (jautimasis išsigandusiu) išskyrimas (Low, 2003) suteikia prielaidą manyti, kad žmonės neretai nesuvokia ir neišreiškia savo tikrosios baimės, nors ši gali atsiskleisti per jų veiksmus ir kasdienes įpročius. Etnografiniai uždarų gyvenviečių tyrimai (Low, 2003) parodė, kad po gyventojų įvardijama nusikaltimų baimės samprata dažnai slypi jų pačių neįsisąmonintas platesnis baimės ir nerimo kontekstas, susijęs su socialinio-psichologinio nesaugumo jausmu ir socialinio pasaulio bei miesto baime bendrąja prasme. Tai, ką žmonės įvardija savo baimės šaltiniu, nebūtinai atspindi jų tikrąsias baimes, ir, nepaisant to, ar nusikalstamumas yra dažnas ir stiprus, ar grėsmė yra reali arba tik įsivaizduojama, baimė yra labai reali (Glassner, 2010). Kriminologijos ir miesto sociologijos tyrimuose nusikalstamumo baimė vis dažniau suprantama platesniu kontekstu, nes „nusikalstamos veiklos, kurios yra nesaugumo priežastis, nebepaaiškina šio reiškinių“ (Michailovič, 2012). Šį bendrąjį nesaugumo mieste jausmą, skatinantį burtis į uždaras gyvenvietes, galima apibūdinti per keletą pagrindinių šios baimės komponentų.

Pokyčių baimė. Spartūs demografiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai lėmė nesaugumo, nestabilumo ir netikrumo jausmo dėl ateities augimą, siejamą su skurdo baime, pokyčių baime ir baime dėl neapibrėžtos ateities bei savo kaimynystės ir gyvenamosios aplinkos stabilumo (Blakely, Snyder, 1997, 1998; Guzey, Ozcan, 2010; Lemanski, 2006).

Netvarkos ir suirutės baimė. Nesaugumas dėl šiuolaikinio gyvenimo būdo ir gyvenimo kokybės, taip pat netvarkos ir suirutės suvokimas žmonių sąmonėje yra susiję su rizika tapti nusikaltimo auka (Michailovič, 2012). Žmonės stengiasi pabėgti nuo augančios įtampos tarp skirtingų socialinių grupių ir kontrolės dėl savo gyvenamosios aplinkos praradimo, o negalėdami pasikliauti viešuoju reguliavimu bei kontroliuoti savo gyvenamosios aplinkos (eismo, triukšmo ar nepageidaujamų asmenų atžvilgiu), yra linkę nuo šio netvarkos jausmo atsitraukti – vartai ir tvoros atskiria pasaulį, kuriame jaučiamės pažeidžiami (Guzey, Ozcan, 2010; Blakely, Snyder, 1997, 1998).

Skirtumų ir įvairovės baimė. Baimė, skatinančią žmones burtis į uždaras gyvenvietes, Setha Low (2003) vadina tokios „mąstysenos produktu“, kai su realaus nusikalstamumo baime kartu jungiasi tam tikrų grupių žmonių baimė ir apskritai miesto socialinės įvairovės baimė. Ji apima nerimą dėl kitų rasių, tautybių, etninių ar socialinių grupių buvimo artimoje aplinkoje, kai atsitiktinių socialinių kontaktų vengimas tampa uždarumą skatinančios baimės išraiška (Lemanski, 2006; Wu, 2005). Kai žinios apie mus supančius asmenis ir socialinę aplinką darosi vis menkesnės, lieka vis mažiau galimybių ją kontroliuoti (Michailovič, 2012); štai ko bijoma ir nuo ko stengiamasi atsitraukti. Taip pat svarbu pastebėti, kad šiuo atveju nusikaltimų baimės etiketė gali būti naudojama kaip „priimtina“ gilesnei socialinei diferenciacijai ar kultūrinių skirtumų baimei legitimizuoti; ypač rasinės diferenciacijos atveju baimė nebūna tiesiogiai reiškiamą ir drąsiai demonstruojama, o „paslėpta“ po labiau priimtinais diskursais (Lemanski, 2004, 2006).

„Kito“ arba „kitų“ baimė. Su skirtumų baime glaudžiai susijusi „kito“ baimė yra paaiškinama (Lemanski, 2004; Low, 2003) dualistinio mąstymo koncepcija, kai socialinis arba psichologinis „gero“ nuo „blogo“ atskyrimas naudojamas kaip baimės ir nerimo valdymo instrumentas. Psichologinis atskyrimas veikia kaip neigimo ir pasipriešinimo forma, suteikianti būdą atriboti save nuo nepageidaujamo „kito“, kuris įsivaizduojamas kaip grėsmingas ramybei ir kaimynystės stabilumui. Ši skilimą uždaros gyvenvietės reflektuoja fiziškai, kai „geri“ žmonės yra viduje, o „blogi“ lieka už vartų (Low, 2003). Tai stiprina „mes“ ir „jie“ mentali-

teta, skatina nuogaštavimus dėl žmonių, kurie atrodo kaip „ne iš čia“, ir atsiskyrimo vieni nuo kitų praktikas, kurios legitimizuojamos kaip nusikaltimų baimė, nors iš tiesų dažnai yra išankstinio nusistatymo pasekmė (Lemanski, 2004). Šioms baimėms apibūdinti Russellas Belkas (2017) pasitelkia „miesto taršos“ konceptą: nešvaru yra tai, kas „padėta ne vietoje“, kas prieštarauja mūsų puoselėjamos klasifikacijoms „priimtina–nepriimtina“, „saugu–nesaugu“ ar „viduje–išorėje“. Dalijimasis erdve su svetimais, ypač marginaliais asmenimis, suvokiamas kaip „užteršiantis“, todėl „gryninimo ritualais“ – vartų ir tvorų aukštinimu, stebėjimo kamerų diegimu, apsaugos personalo samdymu – stengiamasi palaikyti socialinę tvarką; kuo aplinka yra homogeniškesnė ir labiau kontroliuojama, tuo lengviau identifikuoti asmenis, kurie „neturėtų čia būti“ (Belk, 2017).

Sudėtinės ir perdėtos baimės kontekste uždaros gyvenvietės tampa nepageidaujamų socialinių procesų kontrolės bei urbanistinės tvarkos ir stabilumo ieškojimo išraiška (Blakely, Snyder, 1997, 1998). Išbaiminusi visuomenė stengiasi savo baimes erdviškai valdyti, socialinės kontrolės technikomis atsiriboti nuo atsitiktinių socialinių kontaktų, kontroliuoti ir „išgryninti“ savo gyvenamąją erdvę ir susikurti visapusiškai saugią aplinką. Apsauga nuo įsivaizduojamų pavojų užtikrinama ne tik urbanistinėmis ir architektūrinėmis formomis, aptveriant ir saugant savo gyvenamąją erdvę, bet ir apribojant erdvinį judėjimą bei socialinius ryšius (Lemanski, 2004, 2006). Remiantis šiuo požiūriu, Stanley Brunnas (2006) uždarumo fenomeną konceptualiai struktūruoja į tris komponentus (mentalitetą, gyvenseną ir gyvenvietę), kurių tarpusavio sąveika padeda suprasti, kodėl kuriasi uždaros gyvenvietės, kur jos kuriasi, kas jose gyvena. Visi trys komponentai tarpusavyje glaudžiai susiję, veikia vienas kitą, tačiau erdvėje nebūtinai yra vienodai pasiskirstę. Uždaros gyvenvietės tampa uždaros gyvensenos bei mentaliteto ir priežastimi, ir pasekme: uždara gyvenimą formuoja ne tik uždaros gyvenvietės kaip fizinė uždarumo išraiška, bet ir įvairių baimių nulemtu uždaro mentaliteto bei uždaros gyvensenos egzistavimas kaip savanoriškas gyventojų pasirinkimas, įgyvendinamas per fizines architektūrinis formas, kurios, kaip tikimasi, užtikrins fizinį saugumą ir geresnę socialinę aplinką (Brunn, 2006). Baimės diskursas, kaip viena pagrindinių uždarų gyvenviečių plėtros fenomenai atstovaujančių sociologinių perspektyvų, uždarumo prigimtį sieja su miesto baimės, įvairovės mieste nepripažinimo bei artimos aplinkos socialinės kontrolės poreikio išraiška. Įvairios baimės, kaip viena esminių prigimtinių emocijų, formuoja uždarumo mentalitetą – savanorišką mentalinę, galbūt tik paskui fizinę izoliaciją tiek nuo nesaugios miesto aplinkos, tiek nuo viso nesaugaus pasaulio.

Paradoksalu, tačiau pastebima, kad uždaros gyvenvietės nei užtikrina faktiškai saugesnę aplinką, nei stiprina patį saugumo jausmą, lyginant su tradicinėmis neaptvertomis gyvenvietėmis tokiomis pačiomis socialinėmis ir fizinėmis aplinkos sąlygomis (Abdullah ir kt., 2012; Belk, 2017; Blakely, Snyder, 1998; Guzey, Ozcan, 2010; Lemanski, 2004; Low, 2003; Manzi, Smith-Bowers, 2005; Vilalta, 2011; Wilson-Doenges, 2000). Vis dėlto jų skaičius miestuose nuolat auga. Miesto baimė plačiaja prasme taip pat auga nepriklausomai nuo faktinių nusikalstamumo tendencijų mieste. Visais požiūriais šiuolaikinės visuomenės gyvena „neregėto saugumo sąlygomis“, nes mokslo pasiekimai ir techninė pažanga suteikia aukštą objektyvaus saugumo lygį (Michailovič, 2012), o bendra saugumo situacija pasaulyje daugeliu atvejų gerėja¹ (Glassner, 2010). Jeigu baimės nėra pagrįstos, kodėl jų vis dar tiek daug?

¹ Antrajame Barrio Glassnerio knygos „The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things“ (2010) leidime saugumo situacijos gerėjimas vertinamas su tam tikromis išlygomis. Autorius pastebi, kad XXI a. baimės kultūroje įvyko tam tikrų esminių pokyčių: po teroristinių išpuolių visame pasaulyje užsieniečiai ir imigrantai, kaip

Nepagrįstų baimių vyravimo visuomenėje priežastys aiškinamos remiantis *baimės kultūros* koncepcija (Glassner, 1999, 2010). Barrio Glassnerio nuomone, baimės kultūros fenomeno įsitvirtinimas paremtas didžiulės „baimės industrijos“, besipelnančios iš suvokimo, kad saugumas ir nusikalstamumas yra nesuvaldomi, egzistavimu, o daugybė grupių, įskaitant verslo įmones, religines organizacijas ar politines partijas, pelnosi iš „prekavimo baimėmis“. Pavyzdžiui, visuotinės nusikaltimų baimės augimas sukėlė apsaugos įrangos industrijos būmą (Low, 2003), todėl tokiais produktais prekiaujančios įmonės visai nesuinteresuotos akcentuoti faktą, kad nusikalstamumas mažėja. Apskritai formuoti vienokią ar kitokią saugumo jausmą net ir visos visuomenės mastu (ir totalitarinėse, ir ypač demokratinėse valstybėse), anot Genovaitės Babachinaitės (2006), nėra sunku. Kadangi nekritiškai, konformistiškai mas-tančių asmenų visuomenėse yra dauguma, kuriant stereotipus gali būti lengvai manipuluojama tiek viešąja, tiek atskiro individo nuomone (Babachinaitė, 2006). „Psichologinis viliojimas“ saugiomis erdvėmis tampa daug efektyvesnis augant medijų reikšmei bei aprėpčiai (Glassner, 2010), o perdėta reakcija į faktinį nesaugumą užvaldo visuomenę ir skatina gyventojų poreikį „apsitverti“.

Uždarų gyvenviečių fenomeną aiškinančios teorinės prieigos neretai akcentuoja principinį pasiūlos–paklausos naratyvą: ar šie baimės anklavai plinta dėl nekilnojamojo turto vystytojų ir vietinės valdžios siekių turėti kuo didesnės finansinės naudos, ar dėl gyventojų ir būsto pirkėjų preferencijų? Tipiškai literatūroje uždarų gyvenviečių plėtra daugiausia aiškinama iš poreikio pusės (angl. *demand-side*) perspektyvos (Guzey ir kt., 2010; Low, 2003; Sabatini ir kt., 2007), nors Rytų ir Vidurio Europos atveju dominuojantis vaidmuo, ko gero, tenka uždarų būsto projektų vystytojams (Kovacz ir kt., 2014). Šie, per medijas kurdami iliuzijas, kuriose „rūpesčiai lieka už vartų“ (projekto „Tauralaukio namai“ reklaminiis šūkis), „išmoko“ vartotojus, ko norėti (le Goix, Webster, 2008), taigi tam tikra prasme kuria paklausą. Todėl baimės diskurso kontekste uždarų gyvenviečių plėtra turėtų būti suprantama ir kaip rinkos pasiūlos rezultatas, ir tuo pačiu kaip tolesnį apsitvėrimo poreikį generuojančios sistemos „varomąjį jėgą“.

Tyrimo metodologija: uždarų gyvenviečių identifikavimas Lietuvoje

Uždarų gyvenviečių tyrimo teritorija (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio tyrimo regionai) apima intensyviausių šalyje suburbanizacijos procesų arealus – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos regionų priemiestines dalis. Pastarųjų ribos apibrėžiamos remiantis Donato Burneikos ir bendraautorijų išskirtomis Lietuvos metropolinių regionų (MR) priemiestinių teritorijų ribomis (Burneika ir kt., 2017), taikant keletą išimčių². MR priemiestinės teritorijos apima iš dalies urbanizuotus, išdrykusius priemiesčius, išsidėsčiusius ir gretimų miestui savivaldybių teritorijose, pasižymi augančiu gyventojų, daugiausia persikraususių iš greta esančio didelio miesto, skaičiumi. Pagal gyventojų ir būsto rodiklių pokyčius stebima sparti MR prie-

esminės baimę keliančios figūros, nustelbia iki tol vyravusias „vidines šmėklas“. Todėl realu, kad nesaugumo jausmas Vakarų visuomenėse pastaruoju metu gali būti išaugęs, tačiau ir pasikeitusiam baimės naratyve vartojami tie patys baimės konstravimo mechanizmai.

² Klaipėdos–Pajūrio tyrimo regione nebuvo tirta Kuršių nerijoje esanti Klaipėdos miesto dalis (dėl išskirtinio statybų ribojimo nacionaliniame parke yra žinoma, kad uždarų gyvenviečių ten nėra). Tačiau tiriamajam regionui papildomai priskirta Palangos miesto seniūnija – šiuo regiono ribų išplėtimu į šiaurę (kaip ir regiono pavadinimo patikslinimu) siekiama pabrėžti specifinį regiono pobūdį, kai uždarų gyvenviečių plėtra vyksta ne tik metropolinio miesto, bet ir Baltijos pajūrio, kaip intensyvią naujų statybų plėtrą lemiančio veiksnio, įtakos zonoje.

miestinių teritorijų kaita atspindi intensyvius suburbanizacijos procesus (Burneika ir kt., 2017), kurių vienas iš padarinių yra intensyvi uždaru gyvenviečių plėtra. Siekiant akcentuoti šias uždaru gyvenviečių plitimo sąlygas ir pobūdį, straipsnyje jos vadinamos *priemiestinėmis uždromis gyvenvietėmis*, į tyrimą neįtraukiant centrinėse MR regionų dalyse besikuriančių uždaru (daugiausia daugiabučių namų) kvartalų.

Literatūroje apibrėžiami du pagrindiniai uždaru gyvenviečių morfologiniai tipai, besiskiriantys savo vidine struktūra bei padėtimi miesto centro atžvilgiu: 1) horizontalios – aptvertos ir saugomos individualių (arba sublokuotų) namų gyvenvietės; 2) vertikalios – aptverti ir saugomi daugiabučių namų kompleksai (Pociūtė, Krupickaitė, 2008). Šis tyrimas yra orientuotas į tradicinėmis laikomas ir didžiausią dalį sudarančias horizontalias uždaras gyvenvietes (nors į tyrimą įtrauktos ir vertikalios, jeigu jos kuriasi priemiesčiuose), kurių plėtra atspindi intensyvios suburbanizacijos mastus Lietuvos didžiųjų miestų priemiesčiuose.

Uždromis gyvenvietėmis tyrime laikomi ir bendrus kiemus turintys uždari *kvartalai*, sudaryti iš keleto individualių arba sublokuotų (kotedžų tipo) namų, taip pat bendrą aptvertą teritoriją turinčios dviejų ir daugiau daugiabučių pastatų grupės. Tai gali būti tiek vientisai išvystyti (vystomi) uždari būsto projektai, tiek atskirų individualių namų kvartalai, savarakiškai įsirengę uždarmo ir saugumo užtikrinimo priemones. Prie uždaru gyvenviečių nepriskiriami priemiesčiuose didžiulius plotus užimantys kolektyvinių sodų kvartalai, nors pastaruoju metu vykstant intensyviai sodų konversijai į individualių namų kvartalus, jie įgauna vis daugiau uždaroms gyvenvietėms būdingų bruožų.

Remiantis ankstesnių tyrimų Lietuvoje praktika, uždara gyvenvietė laikoma tik ta gyvenamųjų namų grupė, kurios teritorija yra aptverta ir nuolat saugoma, taip ribojant kitų asmenų patekimą į ją ir užtikrinant nuolatinį stebėjimą. Tokios gyvenvietės ar kvartalai išsiskiria bendrai valdoma ir tik tų gyventojų naudojama teritorija ir infrastruktūra (Pociūtė-Sereikienė, Krupickaitė, 2016). Būtina išskirti *uždarmo* ir *aptvėrimo* sąvokas. Bendros teritorijos aptvėrimas ir patekimo ribojimas vartais ar kelio užtvaru dar nereiškia, kad gyvenvietė yra uždara; aptverti kvartalai uždaramis laikomi tik tuomet, kai vaizdo stebėjimo kameromis arba apsaugos darbuotoju užtikrinama nuolatinė apsauga ir stebėjimas. Vadovaujantis šia samprata, šiame tyrime uždaros gyvenvietės apibrėžimas paremtas dviejų bruožų identifikavimu: aptvėrimo ir patekimo ribojimo (A kriterijus) bei stebėjimo ir apsaugos (B kriterijus). Uždara gyvenvietė laikoma tik ta pastatų grupė, kuri pasižymi abiejų kriterijų raiška. Trečiasis – savivaldos ir bendruomeniškumo (C) – kriterijus įvedamas siekiant kompleksiskai įvertinti uždaros gyvenvietės bruožų raiškos stiprumą (uždaros gyvenvietės „uždarumą“). Tyrimo metu kiekvienas kriterijus atskirai buvo vertinamas kategorijomis nuo 0 iki 3 ir nustatoma bendra gyvenvietės kategorija. 0 kategorijos gyvenvietės nelaikomos uždromis (dažniausiai tai tik aptverti, bet nesaugomi kvartalai). Silpnai išreikšta 1 kategorijos uždara gyvenvietė gali pasižymėti tik užtvaru apribotu patekimu į vaizdo kameromis stebimą teritoriją, kurioje nepastebima ryškesnių bendruomeniškumo bruožų. Tuo tarpu stipriai „fortifikuotas“ ir apsaugos darbuotojo saugomas kvartalas su aiškiai išreikštomis savivaldos ir bendruomeniškumo formomis atitiks aukščiausio 3 lygmens uždara gyvenvietę su stipriai išreikštais uždarmo bruožais.

A. Gyvenvietės *aptvėrimas ir patekimo ribojimas* analizuojamas per fizinių barjerų raiškos stiprumą teritorijoje. Čia svarbūs du aspektai – kokios fizinės priemonės yra taikomos (aptvėrimo vientisumas, automatinis užtvaras ar vartai) ir kaip jos veikia

- pašalinių asmenų patekimą į teritoriją (pvz., užtvaras riboja tik automobilių, tačiau ne pėsčiųjų patekimą, todėl tokia kriterijaus raiška vertinama silpnai – 1 kategorija). Barjeriniam įvaizdžiui sustiprinti gali būti naudojamos papildomos priemonės, pavyzdžiui, automatiniai vartai kartu su papildomu užtvaru, kelių „sluoksnių“ aptvėrimai, papildomi barjerai (pvz., pylimai) nuo gatvės pusės, vizualų fortifikacijos įspūdį sustiprinančios sumūrytos sienos ir kt., – tokiu atveju šis kriterijus atitinka 3 kategoriją.
- B. Teritorijos *stebėjimo ir apsaugos* kriterijų grupėje pirminiu būtinu uždarumo požymiu laikomas teritorijos stebėjimas vaizdo kameromis (1 kategorija). Papildomi išpėjamieji ženklai, kuriais siekiama atgrasyti nepageidaujamus asmenis (dažniausiai: „teritorija stebima vaizdo kameromis“, „privati valda / teritorija“ ir pan.), taip pat saugos tarnybos bei saugios kaimynystės grupės (SKG) žymi vidutiniškai išreikštą apsaugos lygį (2 kategorija). Tuo tarpu budintis apsaugos darbuotojas ir sustiprinto stebėjimo priemonės (vaizdo stebėjimo kameros nuo pagrindinės gatvės arba visu gyvenvietės perimetru) rodo stipriai išreikštą stebėjimo ir apsaugos lygį (3 kategorija).
- C. *Savivaldos ir bendruomeniškumo* egzistavimą gyvenvietėje visų pirma atspindi bendruomenės socialinių tinklų grupių kūrimas (1 kategorija). Vidutiniškai išreikštu – 2 kategorijos – bendruomeniškumu laikomas namų savininkų bendrijų (rečiau – bendruomenių arba asociacijų), kaip teisiškai registruotų bendruomeniškumo formų, arba SKG steigimas (pastarosios, be pagrindinio nusikaltimų prevencijos tikslo, skatina ir kaimynystės bendradarbiavimą). Keleto šių bruožų sintezė nurodo stipriai išreikštą (3 kategorijos) savivaldos ir bendruomeniškumo lygį gyvenvietėje.

Duomenų apie uždarus gyvenvietes surinkimas sudėtingas dėl jų fragmentiškumo ir informacijos pasklidimo įvairiuose šaltiniuose. Siekiant sudaryti kuo išsamesnę uždarų gyvenviečių duomenų bazę, joms identifikuoti buvo analizuojami kuo įvairesni informacijos šaltiniai. Pirminė duomenų bazė laikomi Dovelės Krupickaitės, Gintarės Pociūtės-Sereikienės ir Lauros Peciukonytės 2007–2010 m. surinkti duomenys apie uždarus gyvenvietes Vilniaus regione. Vieni svarbiausių buvo įvairūs internetiniai informacijos šaltiniai: nekilnojamojo turto pardavimo ir naujų būsto projektų vystytojų svetainės, namų savininkų bendrijų svetainės ar socialinių tinklų grupės, elektroninė žiniasklaida ir publicistika; informacija apie įregistruotas uždarų gyvenviečių bendrijas (bendruomenes, asociacijas) surinkta naudojantis viešuoju įmonių katalogu rekoizitai.vz.lt. Internetinėje erdvėje esantys duomenys rinkti ir registruoti atskirais laikotarpiais nuo 2019 m. rugsėjo mėnesio iki 2020 m. spalio mėnesio. Lygiagrečiai atlikta kartografinių šaltinių analizė padėjo tiek identifikuoti galimai uždarus gyvenvietes, tiek analizuoti erdvinę jų struktūrą; uždarų gyvenviečių tinklo pokyčiai buvo vertinami nagrinėjant įvairių laikotarpių aerofotografinių duomenų rinkinius (UAB „Hnit-Baltic“ portalo maps.lt 2009–2010 m. ir 2015–2017 m. duomenys; VĮ „GIS-Centras“ Lietuvos erdvinės informacijos portalo geoport.lt 2018–2019 m. duomenys).

Lauko tyrimo metu buvo apvažiuotos visos žinomos ir ankstesniame tyrimo etape identifikuotos galimos priemiestinės uždaros gyvenvietės. Rasta ir tokių kvartalų, apie kurių uždarumą iki tol informacijos nebuvo užfiksuota (visais atvejais tai buvo silpnos raiškos uždaros gyvenvietės). Nustačius, kad gyvenvietė ar kvartalas turi uždaroms gyvenvietėms būdingų bruožų, buvo pildomas aprašymo lapas, suteikiamas unikalus kodas, registruojami morfo-

loginiai duomenys, daromos nuotraukos, fiksuojama tiksli gyvenvietės vieta žemėlapyje (naudota geoportal.lt mobilioji aplikacija). Duomenys buvo renkami priemiestines teritorijas apvažiuojant automobiliu: Kaipėdos–Pajūrio regione – 2019 m. spalio 14–18 d., Kauno regione – spalio 21–24 d. ir lapkričio 26–27 d., Vilniaus regione – lapkričio 11–15 d. ir gruodžio 2–5 d.

Surinktų duomenų pagrindu sudaryta išsami priemiestinių uždarų gyvenviečių ir kitų aptvertų kvartalų duomenų bazė. Būtina pabrėžti, kad net ir daugumos prieinamų duomenų šaltinių ir paieškos būdų sintezė neleidžia užtikrinti, jog buvo sudaryta visa tyrimo imtis. Diskutuotinas lieka ir statomų (ar planuojamų statyti) uždarų gyvenviečių įtraukimas į duomenų bazę, kai nėra žinoma, ar vystomas projektas iš tikrųjų atitiks numatytus ir reklamuojamus uždaros gyvenvietės bruožus. Kompleksinė duomenų paieška suteikia pagrindo daryti prielaidą, kad buvo identifikuota didžioji dalis uždarų gyvenviečių (iš jų vidutinės ir stiprios raiškos – absoliuti dauguma), pastatytų arba statomų metropolinių regionų priemiestinėse dalyse 2000–2020 m. laikotarpiu.

Tyrimo metu identifikuota 129 priemiestinės gyvenvietės arba kvartalai, pasižymintys uždaroms gyvenvietėms būdingų bruožų kompleksu. Dar 23 uždarumu pasižymintuose kvartaluose nustatyta per silpna stebėjimo ir apsaugos (B kriterijaus) raiška (SKG arba „nuotolinė“ saugos tarnybos, neužtikrinančios nuolatinio stebėjimo). Aprašyti dar 364 objektai, kuriuose visai neidentifikuota stebėjimo ir apsaugos požymių ir (arba) nustatytas nepakankamai išreikštas A kriterijus – įrengti vartai arba užtvartai, tačiau nėra ištisinio aptvėrimo (iš jų apie 50 kvartalų diskutuoti ir dėl savo dydžio – dažniausiai susideda iš 2 sublokuotų namų su 4–10 būstų). Tyrimo metu taip pat identifikuotos 8 buvusios uždaros gyvenvietės, tapusios atviromis. Iš viso išanalizuota per 700 pastatytų arba statomų būsto objektų.

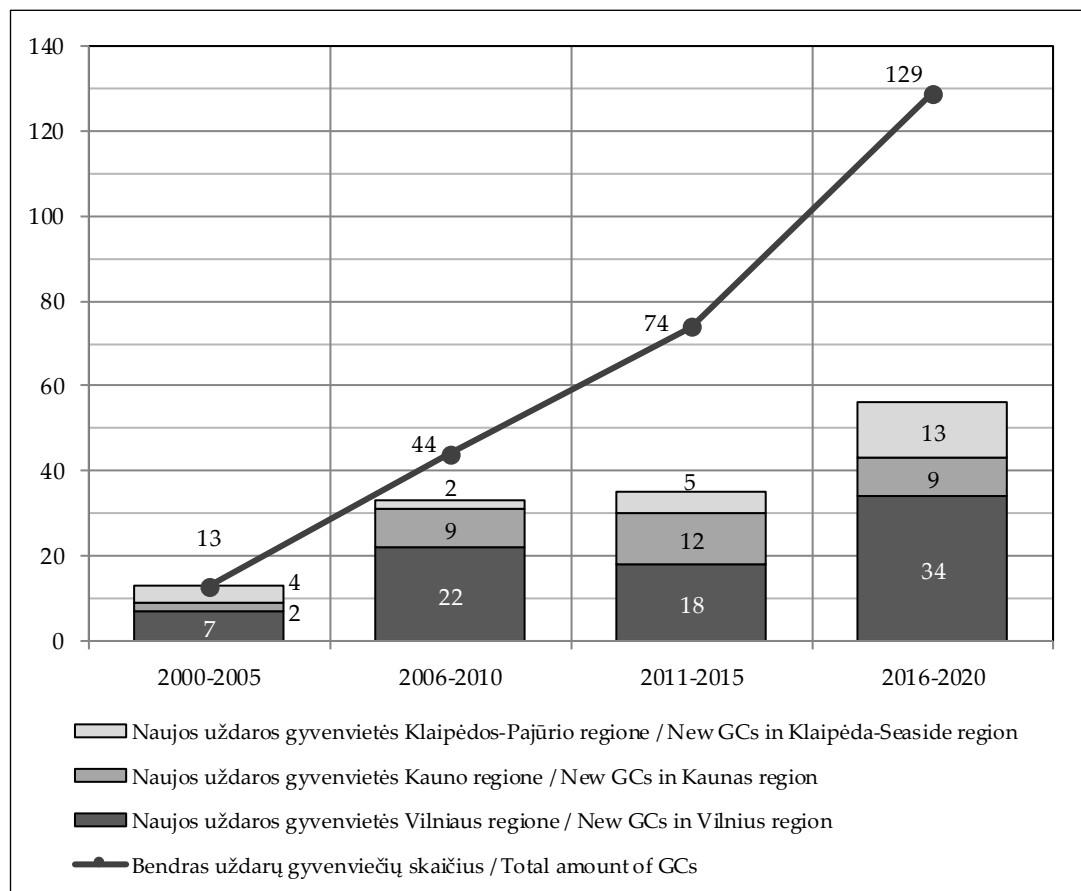
Uždarų gyvenviečių plitimas Lietuvoje 2000–2020 m.

Uždarų gyvenviečių plėtros Lietuvoje pradžia laikomi 2000 m., kai pradėta statyti (nors projektas iki galo neįgyvendintas) pirmoji uždara gyvenvietė Vilniaus priemiestyje. Pirmieji uždari būsto projektai mūsų šalyje buvo vystomi pagal amerikietiškos tradicijos uždaros gyvenvietės modelį, kuriame kartu su būstu siūlyta sutvarkyta infrastruktūra, nemažai paslaugų ir, žinoma, saugumas (Krupickaitė ir kt., 2010). Ankstesnių tyrimų duomenimis (Krupickaitė ir kt., 2014; Pociūtė-Sereikienė, Krupickaitė, 2016), 2010 m. Vilniuje ir Vilniaus regione buvo identifikuota 23, o 2015 m. – 30 uždarų gyvenviečių. Net ir įvertinus tai, kad šio tyrimo metu buvo nagrinėjamos tik priemiestinės uždaros gyvenvietės (be miestų centrinų dalių), rezultatai to laikotarpio situaciją Vilniaus regione rodo jau šiek tiek pasikeitusią: nemažai tuo laikotarpiu pastatytų tradicinių atvirų gyvenviečių ar kvartalų vėliau „užsitvėrė“ (sudėtinga tiksliai nustatyti, kada tai įvyko, nes dažniausiai kvartalo „gerbūvis“ sutvarkomas gerokai vėliau po pastatymo), šitaip prisidedami prie uždarų gyvenviečių skaičiaus augimo (ryškiausi pavyzdžiai – „Klevinės kalvos“, Dvariškiai, kvartalai Eglių g. (Zujūnų sen.), Smėlio g. (Avižienių sen.) ir kt.). Kita vertus, ne visos planuotos ir statytos uždaros gyvenvietės iš tikrųjų tapo uždaromis (arba projektas iš viso nebuvo iki galo įgyvendintas). Be to, kai kurios uždaros gyvenvietės tapo atviromis („Bičiulių gyvenvietė“ (Senujų Trakų sen.), „Obelynės“ I tapo kvartalas, kvartalai Gilužio g. (Avižienių sen.) ir kt.).

Tyrimo metu nustatyta, kad iki 2005 m. Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose buvo pastatyta 13 uždarų gyvenviečių (arba atviro tipo gyvenvietės tapo uždaromis), o kylant ekonomikai ir populiarėjant naujam būsto modeliui, 2010 m. jų skaičius išaugo iki 44

(1 pav.). 2008 m. ekonominės krizės padariniai, nors ir pakoregavę statybų tempus, didelės įtakos uždarytųjų gyvenviečių populiarumui neturėjo: 2011–2015 m. laikotarpiu buvo pastatytos dar 35 naujos uždarytos gyvenvietės (nors daugiausia buvusių uždarytųjų gyvenviečių „atsivėrė“ būtent šiuo laikotarpiu), o 2016–2020 m. laikotarpiu – dar 56. Šiuo metu identifikuotų uždarytųjų gyvenviečių skaičius siekia 129, iš kurių 58 proc. yra Vilniaus, 24 proc. – Kauno, 18 proc. – Klaipėdos priemiesčiuose.

1 pav. Priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių skaičiaus kaita 2000–2020 m.

Fig. 1. The change in the number of suburban gated communities in 2000–2020

Nuosekliai augant priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių skaičiui, pastebėtas uždarymo kriterijų raiškos stiprumo mažėjimas. Ypač tendencingai silpnėja apsaugos ir stebėjimo kriterijaus raiška, ką labiausiai lemia budinčio apsaugos darbuotojo „populiarumo“ mažėjimas (nebūtinai jį pakeičiant vaizdo stebėjimo kameromis): 2000–2005 m. laikotarpiu net 69 proc. uždarytųjų gyvenviečių turėjo budintį sargą; tuo tarpu šiuo metu jį turi vos 3 proc. visų uždarytųjų gyvenviečių. 46 proc. 2000–2005 m. laikotarpiu pastatytų uždarytųjų gyvenviečių buvo būdinga stiprios vizualios fortifikacijos ir papildomų fizinių barjerų kūrimas; tuo tarpu vėliausio 2016–2020 m. laikotarpio statybos gyvenvietėse šis bruožas būdingas tik 14 proc. gyvenviečių. Atitinkamai mažėja įspėjamųjų ženklų ant vartų ir tvorų kabinimas (nuo 62 proc. pirmųjų iki 54 proc. naujausių uždarytųjų gyvenviečių), tarp kurių informacija apie kvartalą prižiū-

rinčią saugos tarnybą – nuo 31 proc. iki 11 proc. Pastarąjį dešimtmetį pastebėtas ir saugios kaimynystės grupių bei namų savininkų bendrijų steigimo populiarumo mažėjimas³, savo „bumą“ išgyvenęs 2006–2010 m, o suintensyvėjęs socialinių tinklų grupių kūrimas šio bendruomeniškumo kriterijaus raiškos silpnėjimo „nebekompensuoja“. Kita vertus, 2011–2015 m. laikotarpiu buvo santykinai išaugęs vartų, o ne užtvaro populiarumas (nuo 39–46 proc. iki 60 proc. naujai statomų gyvenviečių), o tai riboja ne tik automobilių, bet ir pėsčiųjų patekimą į teritoriją; taip pat nuo 2016 m. vis daugiau uždarų gyvenviečių vaizdo kameromis imama stebėti visu perimetru, o ne tik įvažiavimą (dabar tokių yra 10 proc.). Taigi, nors atskirų kriterijų raiškos pokyčiai ir yra priešaringi, tačiau jų vertinimas suponuoja prielaidą, kad, uždaroms gyvenvietėms tampant įprastine priemiestinės gyvenvietės forma, jų „uždarumas“ palaipsniui ima silpnėti.

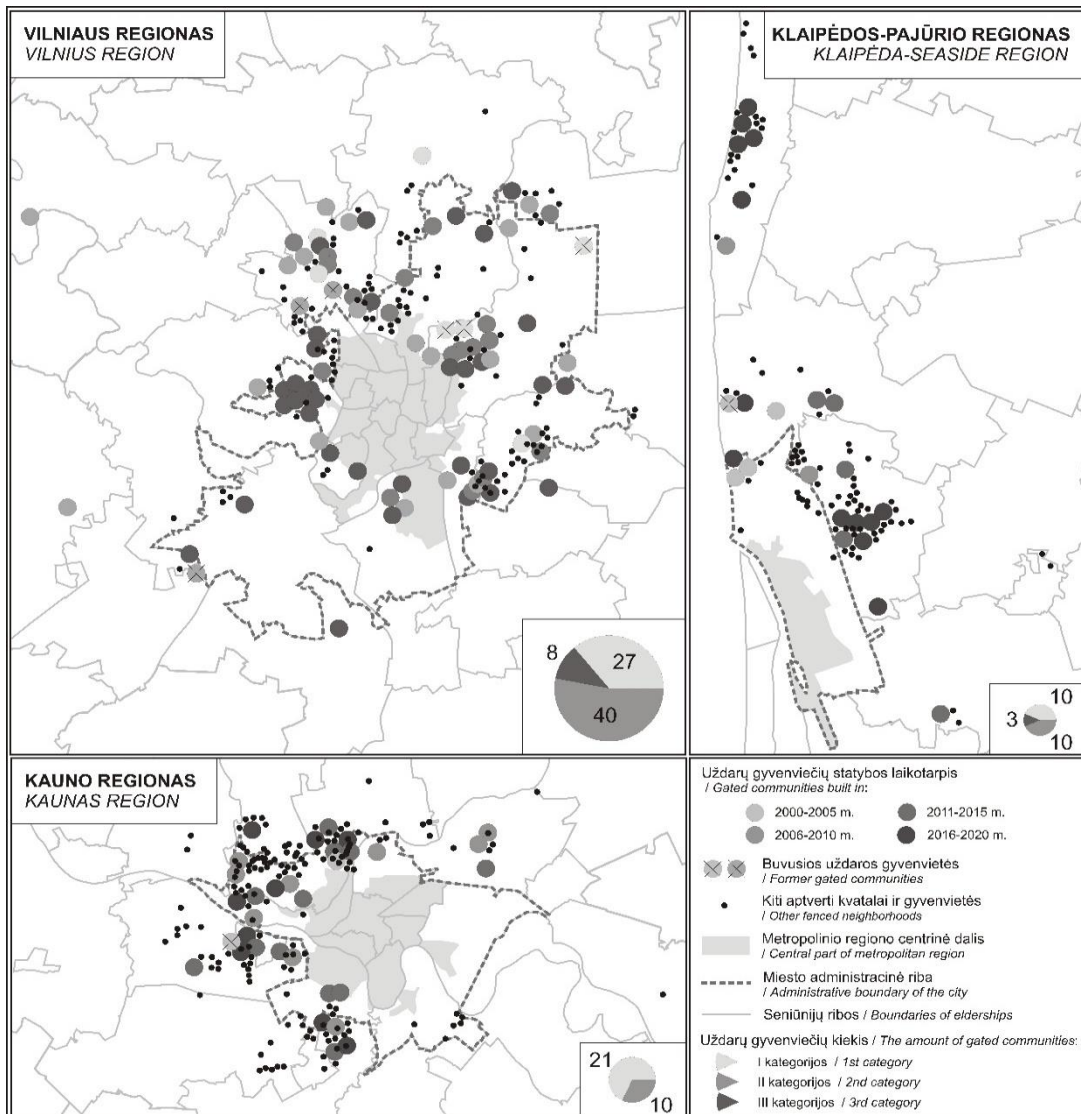
Tuo pačiu sparčiai auga ir aptvertų bei patekimą ribojančių, tačiau nestebimų ir nesaugomų (taigi ir nelaiikomų uždaromis gyvenvietėmis) būsto projektų plėtra. Tokių gyvenviečių ar kvartalų priemiesčiuose priskaičiuojama bent 188, kurių 43 proc. buvo pastatyta per pastarąjį penkmetį. Dar populiariesni yra kvartalai, ribojantys įvažiavimą, tačiau neturintys ištiesinio aptvėrimo, arba yra per maži, kad būtų laikomi uždaromis gyvenvietėmis. Taigi, tarp naujų priemiestinių būsto projektų sparčiai plintant aptvėrimams ir patekimo ribojimui, tik dalis jų gali būti laikoma uždaromis gyvenvietėmis, nes kitų saugumo ir uždarumo priemonių diegti neskubama. Tai, kad naujose gyvenvietėse Lietuvoje tvoros ir užtvarai vaidina svarbiausią vaidmenį, lyginant su kitomis saugumo priemonėmis, pastebėta ir ankstesnių tyrimų metu (Krupickaitė ir kt., 2014), o pastaruoju metu ši tendencija tik stiprėja. Analizuodama būsto projektų plėtros tendencijas Vilniuje, Dalia Čiupailaitė (2014) taip pat atskleidė nuolatinį „aptvėrimų“ populiarėjimą naujuose būsto projektuose mieste; ypač sparčiai auga aptvertų daugiabučių kvartalų santykinė dalis (nuo 35 proc. 2005 m. iki 100 proc. 2013 m.). Aptvertų būsto projektų, kaip, ko gero, ir kompleksinių uždarų gyvenviečių, skaičius auga ir ateityje. Pavyzdžiui, vien Vilniaus regione yra statoma arba planuojama statyti bent 50 naujų būsto projektų, žadančių aptvertą teritoriją su ribojamu patekimu (daugiau nei trečdalyje jų planuojamos saugumą ir stebėjimą užtikrinančios priemonės). Nors šiuos naujus būsto projektus reklamuojančiose internetinėse svetainėse pateikiamus „pažadus“ reikėtų vertinti atsargiai (dar sunkiau numatyti, kiek jau esamų atviro tipo gyvenviečių ateityje gali tapti uždaromis), dviejų pastarųjų dešimtmečių tendencijos suteikia prielaidas manyti, kad „tvėrimosi“ procesai tik intensyvės.

„Baimės anklavų“ tinklo struktūra

Priemiestinių uždarų gyvenviečių pasiskirstymo Lietuvoje dėsningumai nuostabos nekelia – daugiausia jų yra Vilniaus regione (75 gyvenvietės, arba 58 proc.), žymiai mažiau Kauno (31, arba 24 proc.) ir Klaipėdos–Pajūrio (23, arba 18 proc.) regionuose (2 pav.). Šis paplitimas susijęs su pagrindinėmis šalies suburbanizacijos kryptimis, o atskirų arealų regionų viduje plėtra, vertinant statybų plėtros ir gyventojų skaičiaus kaitos priemiestinėse seniūnijose tendencijas (Baranauskienė, 2019; Burneika ir kt., 2016; Ubarevičienė, Burneika, 2020),

³ Ši pokytį reikėtų vertinti atsargiai, kadangi naujausios uždaros gyvenvietės formalių bendruomeniškumo formų galimai dar neįkūrė. Jų plėtrą analizuojant penkerių metų laikotarpiais, buvo nustatyta, kad net apie 30 proc. iki 2015 m. pastatytų uždarų gyvenviečių savo esamas bendrijas (rečiau – bendruomenes ar asociacijas) įkūrė vėlesniais laikotarpiais, negu kad buvo pastatytos.

atspindi pagrindinius sparčiausio gyventojų skaičiaus augimo ir naujų statybų plėtros arealus. Vilniaus regione pirmosios uždarytos gyvenvietės daugiausia ėmė kurtis šiaurinėje jo dalyje; Avižienių, Verkių, Antakalnio sen. ir dabar yra vyraujančios pagal uždarytųjų gyvenviečių bei kitų aptvertų kvartalų skaičių. Nuo 2010 m. tvėrimosi fenomenas pamažu išpopuliarėjo daugmaž aplink visą miestą, nors ypač intensyviai vystėsi nauji arealai pietrytinėje (Naujosios Vilnios sen.) ir vakarinėje (Pilaitės ir Zujūnų sen.) regiono dalyse. Vilniaus, kaip sostinės, vaidmuo lėmė ir tai, kad yra palyginti toli nuo miesto centro nutolusių uždarytųjų gyvenviečių („Neries slėnis“ – Dūkštų sen., „Bernardinų rezidencija“ – Trakų sen. ir kt.).

2 pav. Priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių paplitimas Lietuvos metropoliniuose regionuose

Fig. 2. The spread of suburban gated communities in metropolitan regions of Lithuania

Kauno regione „apsitvėrimo“ procesas vyksta labiau „koncentruotai“ – čia nuo pat pirmųjų uždarytųjų gyvenviečių įkūrimo išsiskiria puslankio formos šiaurinis-vakarinis-pietinis

arealas, besidriekiantis per Garliavos apylinkių, Akademijos, Ringaudų, Šilainių ir Domeikavos seniūnijas. Uždaros gyvenvietės yra palyginti arti miesto centro ir miesto administracinės ribos, nors nedidelę atskirą „salą“ sudaro šiaurietinis Karmėlavos arealas.

Klaipėdos–Pajūrio regione ne tik nedaug uždarytų gyvenviečių, bet joms būdingos ir savitos erdvinės sklaidos tendencijos. Regione išsiskiria šiaurinė dalis, kur Girulių ir Karklės apylinkėse kūrėsi pirmosios ir nuo pajūrio nedaug nutolusios mišrios poilsio-gyvenamosios paskirties uždarytos gyvenvietės; jų plėtra į šiaurę (Palangos m. sav.) suintensyvėjo po 2015 metų. Antrasis ryškus uždarytų gyvenviečių ir kitų aptvertų kvartalų arealas, atspindintis nebe pajūrio traukos, o suintensyvėjusių Klaipėdos suburbanizacijos procesų padarinius, ėmė formuotis nuo XXI a. 2-ojo dešimtmečio pradžios miestui plečiantis į šiaurės rytus (Sendvario sen.).

Tyrimo metu buvo pastebėti saviti uždarytų gyvenviečių bruožų skirtumai atskiruose regionuose. Pagal uždarytumo kriterijų raiškos vertinimą išsiskiria Kauno regionas – uždarytos gyvenvietės čia mažiausiai pasižymi „uždarumu“. Populiariausios čia yra 1 kategorijos uždarytos gyvenvietės (68 proc.), ir regionas vienintelis neturi raiškiausių 3 kategorijos uždarytų gyvenviečių. Čia silpniau išreikšti tiek fiziniai aptvėrimai ir barjerai, tiek stebėjimo ir apsaugos bruožai (išskyrus SKG – čia jų santykinai daugiausia), o stipresnių ar silpnėsių bendruomeniškumo požymių turi tik 32 proc. Kauno regiono uždarytų gyvenviečių (Vilniaus ir Klaipėdos–Pajūrio regionuose šis kriterijus atitinkamai sudaro 68 proc. ir 78 proc.). Kauno regionas išsiskiria ir didžiausiu skaičiumi aptvertų būsto projektų, neturinčių kitų uždarytoms gyvenvietėms būdingų bruožų (net 43 proc. jų yra šiame regione). Pastebėta, kad ir naujų kompleksišku uždarytų gyvenviečių šiame regione yra planuojama mažiausiai, lyginant su kitais regionais. Todėl panašu, kad nors Kauno priemiesčių gyventojai ir labiau jaučia poreikį „apsitverti“ (gatvių užtvarami čia ypač populiarūs), tačiau stipriai fortifikuotis ir saugotis nėra linkę.

Vilniaus regione yra ne tik daugiausia uždarytų gyvenviečių, bet jos ir labiausiai „uždarytos“; čia vyrauja 2 kategorijos gyvenvietės (53 proc.). Net 64 proc. uždarytų gyvenviečių vartais riboja ne tik automobilių, bet ir pėsčiųjų patekimą į teritoriją (Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio regionuose atitinkamai 32 proc. ir 26 proc.), beveik 30 proc. gyvenviečių pasižymi vizualia fortifikacija arba papildomais fiziniais barjerais (16 proc. Kauno ir 22 proc. Klaipėdos–Pajūrio regione). Stebėjimo ir apsaugos raiška čia yra prieštaringa: kur kas dažnesnis yra (arba buvo – ankstyvose uždarytose gyvenvietėse) budintis sargas, dažniau vaizdo stebėjimo kameromis yra stebimas visas teritorijos perimetras, tačiau santykinai mažai kuriasi saugios kaimynystės grupių – jas turi tik 7 proc. uždarytų gyvenviečių (Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio regionuose – po 13 proc.).

Klaipėdos–Pajūrio regionas pagal kompleksinį uždarytumo bruožų sklaidos vertinimą yra artimesnis Vilniaus regionui, nors gerokai nusileidžia jam aptvėrimo ir patekimo ribojimo (pėsčiųjų patekimas ribojamas tik 26 proc. uždarytų gyvenviečių) bei kitų fizinių barjerų raiška. Čia pastebimai ryškiau negu kituose regionuose yra išreikštas bendruomeniškumo ir savivaldos kriterijus, pasižymintis santykinai įregistruotų bendrijų gausa.

Apibendrinimas ir diskusija

Baimės kultūros fenomenas, kaip viena iš uždarytų gyvenviečių plėtrą aiškinančių teorinių priegų, padeda suprasti tokių gyvenviečių raidą, vertinant jas ir kaip priežastį, ir kaip pasekmę visuomenėje tvyrančių nepagrįstų baimių. *Miesto baimė*, uždarytų gyvenviečių kontekste pernelyg dažnai traktuojama (neretai ir pačių gyventojų suvokiama) kaip nusikaltimų

baimė, iš tiesų apima pokyčių, nestabilumo, netvarkos ir suirutės baimės, skirtumų ir įvairi-
vės nepripažinimo, „kito“ ir „kitoniškumo“ baimės kompleksą, išreiškiamą per poreikį *kontroliuoti* savo gyvenamąją aplinką ir nepageidaujamus socialinius procesus.

Šis kontrolės siekis formuoja *uždaro gyvenimo* modelį: įvairių baimių formuojamą už-
darumo *mentalitetą*, socialiniu elgesiu išreiškiamą per savanorišką uždara *gyvenseną* ir fiziš-
kai įtvirtinamą per architektūrinės formas – uždaras *gyvenvietes*. Pastarosios, būdamos už-
daro mentaliteto bei gyvensenos ir priežastimi, ir pasekme, įsuka visuomenę tarsi į „užburta
rata“, ir toliau generuojanti nepagrįstas baimes ir vidinį uždaramą, tolinanti visuomenę nuo
socialinės integracijos ir subalansuotos miestų plėtros siekio. Tokia poreikio jaustis saugiam
išraiška, nors ir tikimasi, kad užtikrins socialinį saugumą ir geresnę socialinę aplinką, para-
doksaliai neretai kuria dar didesnę nesaugumo jausmą ir uždaramo siekį: „slėpimasis tvir-
tovėje“ kasdien tik dar labiau primena apie realius ar įsivaizduojamus pavojus kitoje tvoros
pusėje, o gyvenimas homogeniškoje bendruomenėje dar labiau didina kitoniškumo baimę,
likusius už tvoros neišvengiamai paverčiant „jais“, „kitais“, „blogais“ (Blakely, Snyder, 1998;
Low, 2003; Wu, 2005). Galbūt, kaip teigia Setha Low (2003), tai iš tiesų tik saugumo iliuzija ir
netikras saugumo jausmas? Tuomet kaina, kuri yra mokama, anot Georjeannos Wilson-Doen-
ges (2000), tampa per didelė: uždaros gyvenvietės jų gyventojams nebūtinai užtikrina socia-
linę gerovę, tuo tarpu išorinės pasekmės visuomenei yra per daug žalingos.

Baimės diskurso kontekste uždarų gyvenviečių populiarumas turėtų būti aiškinamas
dvejopai: ir gyventojų bei būsto pirkėjų poreikiu „apsitverti“, ir nekilnojamojo turto vystytojų
siekiu turėti kuo didesnės finansinės naudos. Nors uždarų gyvenviečių plėtros Lietuvoje pra-
džia visų pirma siejama su *pasiūlos* atsiradimu, tačiau išibėgėjęs procesas pats generuoja *pak-
lausą*: uždarų būsto projektų vystytojai per medijas ilgainiui „išmoko“ visuomenę, ko norėti.
Ir pats uždaras gyvenimas, kaip teigia Stanley Brunn (2006), – tai elgesys, kurio išmokstama.

Priemiestinių uždarų gyvenviečių paplitimo Lietuvoje dėsningumai atspindi pagrind-
dines šalies miestų plėtros tendencijas: daugiausia jų kuriasi Vilniaus regione. Tuo tarpu
regionų viduje situacija yra dvejopa: aptvėrimų daugėja sparčiausiu gyventojų skaičiaus au-
gimu ir naujų statybų plėtra pasižyminčiuose priemiesčiuose, tačiau „uždariausios“ ir išraiš-
kingiausios uždaros gyvenvietės kuriasi nebūtinai intensyviausios suburbanizacijos arealuose.
Vilniaus regione tokiu pavyzdžiu galima būtų laikyti Antakalnio ir Bezdonių seniūnijų
miškingąją dalį, ko gero, labiausiai traukiančią pasiturinčią visuomenės dalį įsikurti atokiau
nuo vidurinėsios ekonominės klasės gyventojų „susigrūdimo“ intensyvios statybos area-
luose. Klaipėdos–Pajūrio regione stipriausios raiškos uždaros gyvenvietės įsikūrusios taip pat
labiau ne miesto plėtros, o pajūrio įtakos zonoje (būdinga mišri poilsio-gyvenamoji paskirtis).

Tyrimo Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose rezultatai rodo, kad, pastaruo-
sius du dešimtmečius nuosekliai didėjant uždarų gyvenviečių skaičiui, pamažu ima silpnėti
dalis jų „uždaramo“ požymių, o jų visai atsisakiusios kai kurios uždaros gyvenvietės tampa
atviromis (tokiomis tapo 6 proc. visų uždarų gyvenviečių). Atsisakoma budinčios apsaugos
(nebūtinai ją pakeičiant vaizdo stebėjimo kameromis), pastebimai mažiau stengiamasi „at-
grasyti“ nepageidaujamus asmenis fiziniais barjeriais ar įspėjamaisiais ženklais, mažėja po-
reikis demonstruoti uždaramą ir „tvirtoviškumą“. Kai efektą ima generuoti nebe prie vartų
ranka grūmojantis sargas ar „pikto šuns“ vaizdinys, galima įžvelgti simbolinio *panoptikono*,
kaip architektūrinės kontrolės mechanizmo, modelio dalinį analogą – kai saugumą ir tvarką
užtikrina vien žinojimas, kad *gali būti* stebimas. Tokiame modelyje nei saugumo priemonių

demonstravimas, nei individų „sekimas“ tampa nebūtinai, nes žinojimas, kad bet kurią akimirką gali būti stebimas, veikia kaip spąstai ir būtent todėl yra efektyvus.

Kita vertus, „aptvėrimams“ tampant įprastiniu priemiestinės gyvenvietės bruožu, galimai dėl „persisotinimo“ pamažu saugumo priemonėms imama teikti vis mažiau reikšmės. Sparčiai populiarėja ne tik uždaros gyvenvietės, bet ir aptverti ir patekiamą ribojantys, tačiau nesaugomi ir nestebimi būsto projektai bei kvartalai. Kai kelio užtvaras ties įvažiavimu į kvartalą tampa savaime suprantamu dalyku, urbanistinėje struktūroje nebelieka išskirtinių saugumo „salų“ – priemiesčių aplinka susilieja į vientisą kelio užtvarų labirintą, kuriame kompleksinės uždaros gyvenvietės ima sudaryti vis mažesnę visų aptvertų būsto projektų dalį. Ši labiau stichiško tvėrimosi tendencija ypač pastebima Kauno regione – čia uždaros gyvenvietės mažiausiai pasižymi „uždarumu“ (ir naujų kompleksinių uždarų gyvenviečių planuojama statyti palyginti nedaug), o aptvertų, tačiau nesaugomų kvartalų ir gyvenviečių kuriama daugiausia.

Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia tolesnio kokybinio tyrimo poreikį. Didėjantis aptvertų kvartalų skaičius priemiesčiuose, tačiau tuo pačiu mažėjantis jų raiškos stiprumas gali reikšti vykstančias visuomenės transformacijas baimės kultūros kontekste. Galbūt poreikis „apsitverti“ tampa labiau praktiškumo, aiškumo ir tvarkos palaikymo išraiška, o ne visuotinos baimės pasekmė. Šioms prielaidoms pagrįsti reikalingas kokybinis uždarų gyvenviečių tyrimas, orientuotas į jų gyventojų vidinio „uždarumo“ (baimių formuojamo uždaro *mentalityto* ir *gyvensenos*) raišką.

Literatūra

- Abdullah, A., Salleh, M. N. M., Sakip, S. R. M., 2012. Fear of Crime in Gated and Non-gated Residential Areas. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 35, p. 63–69.
- Babachinaitė, G., 2006. Saugumo jausmo ir nusikaltimų baimės raida Lietuvoje. *Jurisprudencija* 79(1), p. 25–30.
- Baranauskienė, V., 2019. Kaimiškų teritorijų identifikavimo problema: Lietuvos seniūnijų atvejis. *Geografijos metraštis* 52, p. 55–72.
- Belk, R., 2017. Sharing without caring. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 10, p. 249–261.
- Blakely, E. J., Snyder, M. G., 1997. Divided We Fall: Gated and Walled Communities in the United States. *Architecture of Fear* (ed. Ellin, Nan). New York: Pinceton Architectural Press.
- Blakely, E. J., Snyder, M. G., 1998. Separate places: Crime and security in gated communities. *Reducing crime through real estate development and management* (ed. Felson, M.; Peiser, R. B.), p. 53–70.
- Brunn, S. D., 2006. Gated minds and gated lives as worlds of exclusion and fear. *GeoJournal* 66, p. 5–13.
- Burneika, D., Ubarevičienė, R., Valatka, V., Baranauskaitė, A., Pociūtė-Sereikienė, G., Daugirdas, V., Krupickaitė, D., 2017. *Lietuvos metropoliniai regionai. Gyventojų erdvinė diferenciacija XXI a. pradžioje* (kolektyvinė monografija). Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Čiupailaitė, D., 2014. *Būsto projektai kaip nauja erdvė posocialistiniame mieste*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Dobrynina, M., 2008. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. *Teisės problemos* 3(61), p. 83–111.
- Durington, M., 2009. Suburban fear, media and gated communities in Durban, South Africa. *Home Cultures* 6(1), p. 71–88.
- Glassner, B., 1999. The Construction of Fear. *Qualitative Sociology* 22(4), p. 301–309.
- Glassner, B., 2010. *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.
- Guzey, O., Ozcan, Z., 2010. Gated Communities in Ankara, Turkey: Park Renaissance Residences as a Reaction to Fear of Crime. *Gazi University Journal of Science* 23(3), p. 363–374.
- Kovacs, Z., Hegedus, G., 2014. Gated communities as new forms of segregation in post-socialist Budapest. *Cities* 36, p. 200–209.

- Krupickaitė, D., Peciukonytė, L., Pociūtė, G., 2010. Aptvertos ir saugomos gyvenvietės Lietuvoje – naujos gyvensenos išraiška ar būtinybė. *Annales Geographicae* 43–44, p. 3–15.
- Krupickaitė, D., Pociūtė, G., Peciukonytė, L., 2014. In the middle of nowhere: Gated neighbourhoods in Vilnius region as a new lifestyle?. *Hungarian Geographical Bulletin* 63(3), p. 271–286.
- Le Goix, R., Webster, Ch. J., 2008. Gated Communities. *Geography Compass* 2(4), p. 1189–1214.
- Lemanski, Ch., 2004. A new apartheid? The spatial implications of fear of crime in Cape Town, South Africa. *Environment & Urbanization* 16(2), p. 101–111.
- Lemanski, Ch., 2006. Residential responses to fear (of crime plus) in two Cape Town suburbs: Implications for the post-apartheid city. *Journal of International Development* 18, p. 787–802.
- Low, S., 2001. The Edge and the Center: Gated Communities and the Discourse of Urban Fear. *American Anthropologist* 103(1), p. 45–58.
- Low, S., 2003. *Behind the Gates: Life, Security and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. Routledge.
- Low, S., 2005. Urban Fear: Building the Fortress City. *City & Society* 9(1), p. 53–71.
- Manzi, T., Smith-Bowers, B., 2005. Gated Communities as Club Goods: Segregation or Social Cohesion? *Housing Studies* 20(2), p. 345–359.
- Michailovič, I., 2012. Nusikalstamumo baimės šiuolaikinėje miesto visuomenėje problematika. *Teisės problemos* 3(77), p. 53–71.
- Pociūtė, G., Krupickaitė, D., 2008. Gated Communities in Lithuania: Tendencies and Peculiarities (a Case of Vilnius and its Environs). *Annales Geographicae* 40(2), p. 14–27.
- Pociūtė-Sereikienė, G., Krupickaitė, D., 2016. Uždaros gyvenvietės kaip teritorinės segregacijos veiksnys. *Filosofija. Sociologija* 27(2), p. 161–172.
- Sabatini, F., Salcedo, R., 2007. Gated communities and the poor in Santiago, Chile: Functional and symbolic integration in a context of aggressive capitalist colonization of lower-class areas. *Housing Policy Debate* 18(3), p. 577–606.
- Ubarevičienė, R., Burneika, D., 2020. Fast and uncoordinated suburbanization of Vilnius in the context of depopulation in Lithuania. *Environmental & Socio-economic Studies* 8(4), p. 44–56.
- Vilalta, C. J., 2011. Fear of crime in gated communities and apartment buildings: a comparison of housing types and a test of theories. *Journal of Housing and the Built Environment* 26, p. 107–121.
- Wilson-Doenges, G., 2000. An exploration of sense of community and fear of crime in gated communities. *Environment and Behavior* 32(5), p. 597–611.
- Wu, F., 2005. Rediscovering the 'Gate' Under Market Transition: From Work-unit Compounds to Commodity Housing Enclaves. *Housing Studies* 20(2), p. 235–254.

TERRITORIAL EXPRESSION OF URBAN FEAR: THE SPREAD OF GATED COMMUNITIES IN LITHUANIA

Simona Balčaitė

Vilnius University, Faculty of Philosophy, Institute of Sociology and Social Work, Department of Sociology,
Universiteto str. 9, LT-01513 Vilnius

E-mail: s.balcaite@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5200/GM.2020.3>

Summary

On the theoretical basis gated communities can be seen as an expression of 'urban fear', and reflect the impact of 'culture of fear' on the social and urban environment. Urban fear, too often related with the fear of crime, in fact consists of a complex of various fears and anxieties. In the context of gated communities this fear should be related with the fear of changes, instability and disorder as well as non-acceptance of differences, diversity and the 'others'. This fear is expressed in neighbourhoods' demand to control unwanted social processes and purify their living environment.

This need for social control creates the model of 'gated living', which consists not only of gated communities, but also includes 'gated minds' and 'gated lifestyle' as the choice for separated life. This mental and social isolation from 'unsafe urban environment' is reflected physically by creating the islands of safety, which are expected to ensure social safety and better social environment. However, surveys in other countries have showed (Abdullah *ir kt.*, 2012; Belk, 2017; Blakely, Snyder, 1998; Guzey, Ozcan, 2010; Lemanski, 2004; Low, 2003; Manzi, Smith-Bowers, 2005; Vilalta, 2011; Wilson-Doenges, 2000) that gated communities not necessarily ensure both actual security and sense of safety for their residents. It may be that it is just an illusion; thus, according to Setha Low (2003), gated communities create only a *false* sense of safety. Consequently the price that is paid is too high for the return is received, because external consequences to the society are too harmful.

The spread of gated communities in Lithuania should be seen both from supply and demand side. The beginning of 'gating' is related with emergence of supply; however, now the process itself generates the demand – developers and media have been teaching consumers what to want. Accordingly gated communities appear to be both the consequence and the reason of mental 'gatedness' as well as unsustainable development of modern cities.

The purpose of this article is to reveal the territorial aspects and tendencies of gated communities' spread in Lithuania, considering the impact of urban fear. The study was made in suburban areas of three main Lithuanian cities, identifying enclosed neighbourhoods and housing developments that meet two criteria: 1) the territory is fenced and the access is restricted; 2) the territory is guarded and/or under surveillance. During the survey the whole territory of Vilnius, Kaunas and Klaipėda suburbs were investigated and all gated communities were recorded. A total of 129 gated communities were identified (Fig 1), of which most of them are in Vilnius region (Fig 2) which is characterized by the most rapid suburbanization in the country. There was also found nearly 390 other detached neighbourhoods which are not guarded, not entirely fenced or are too small to be considered as gated communities.

The first gated communities in Lithuania appeared at the beginning of the 21st century and the number is increasingly growing until now. However, this research revealed that some features of 'gatedness' tend to weaken in the last decade. The decrease is noticed in expression of visual fortification and the strength of physical barriers, security guard employment (not necessarily replacing it with video surveillance), community building and self-government practices. The change is not significant, but consistent and therefore meaningful. The conclusions that have been made disclose the tendency that suburban neighbourhoods are becoming more and more 'fenced' but not actually guarded. Perhaps symbolic *panopticon* is starting to proceed - when safety and order are tending to be ensured only by knowing that you *might be* watched? Only less than one quarter of all enclosed (but not necessarily guarded) neighbourhoods can be identified as gated communities in a complex meaning. Despite the fact that the demand for 'gating' is rapidly growing in Lithuania, other security measures are considering being not so important. Especially this tendency is noticeable in Kaunas (the second largest city) region. The weakening of demand for security measures possibly shows the transformations of society in the context of urban fear. Nevertheless, the further qualitative research of GCs' residents is needed to disclose how strong various fears affect the 'gatedness' of minds and lifestyles.